

Fenyő István

BALATONFÜRED ÉS A MAGYAR REFORMKOR*

Százötven esztendeje annak, hogy megnyílt a Dunántúl első kőszínháza, a balatonfüredi teátrum, s ezzel is összefüggésben Füreden felvirágzott a társas élet. Az 1831-ben Kisfaludy Sándor kezdeményezésére megvalósult *Magyar Játékszín* nemcsak azáltal vált nevezetessé, hogy nyári produkcióira magába tömörítette az akkori hazai színjátszás művészei eredményeinek javát, s hogy egyes előadásával hatékonyan szolgálta a nemzeti hagyománytudat, a nemzeti egység erősödését. A füredi teátrum jelentősége mindenekelőtt állandóságában rejlett: egyike volt azoknak a folyamatosan és rendszeresen működő hazai kulturális intézményeknek, amelyek a reformkorban a Magyar Tudományos Akadémia alapításával kezdődően létrejöttek, s amelyek már létükben, össztársadalmi funkciójukban eleve jelezték a polgári nemzetté válás s vele a művelődés polgárosulásának előrehaladását.

A balatonfüredi színház megnyitása elemi hiányt pótolta: 1815, a második pesti színtársulat kényszerű megszűnése óta az ország középpontjában nem létezett színház. Vándortársulatok járták a hazai tájakat, ökrösszekereken szállítva nyomorúságos motyójukat, a magyar színházak kocsiszínekben, pajtákbán, fogadók udvarán léptek fel, miközben német nyelvű társaik a több mint háromezer személy befogadására alkalmas, korszerűen berendezett Német Színházban játszhattak estéről estére. A magyar színjátszóknak – Katona József fájdalmas szavával élve „a nyelv földönfutó papjai”-nak – „tulajdon hazájában kóbor életet” kellett élniök.

1830-ban eléledött meg a fordulat – nem függetlenül a politikai változásoktól, amelyeket – többek között – Széchenyi *Hitelének* megjelenése is reprezentált. Az 1830-as júliusi párizsi forradalom hírére követően nagy lendülettel kezdett kibontakozni a hazai ellenzéki reformmozgalom. Ebben az esztendőben vetődött fel ismét egy kőszínház terve is – ezúttal Balatonfüreden. Indítványozója, Kisfaludy Sándor, a Himfy-dalok és a balatoni regék országos hírű költője, a drámai műfajnak is lelkes gyakorlója minden esztendőben Füreden töltötte a nyarat, s e gyönyörű balatoni furdóhely ekkor már évről évre vonzotta az üdülni, pihenni vágyó embereket. Azok között pedig, akik idejöttek, számosan voltak, akik nemcsak saját egészségük vonatkozásában kívánták a megújulást, a felfrissítő életerőt, hanem a hazai társadalom, a gazdasági élet, a kultúra, a közgondolkodás terén is. Balatonfüred mintegy az 1820-as évek elejétől kezdve legfelkapottabb furdóhelye volt az országnak, s hogy azzá lett, abban természeti szépségei és gyógyvizének ereje mellett mindenekelőtt az játszott szerepet, hogy itt gyűlt össze nyaranként a közélet változást, átalakulást sürgető politikai ellenzéke is. Politikusok, írók, művészek, akikből utóbb a magyar reformmozgalom vezetőrétege kovácsolódott ki.

A színházat kezdeményező Kisfaludy Sándor nem tartozott igazán közéjük. Jelentős költő volt, a szerelem költészetének úttörő hazai egyénisége, az érzelmek polgárosodásának előharcosa, társadalmi nézeteiben azonban a hazai nemesség konzervatív részéhez állt közel. Ahhoz a réteghez, amely a nemzetet még a nemességgel azonosította, s csupán Bécs ellenében volt hajlandó bizonyos fokú tiltakozásra, a maga osztályuralmát viszont minden vonatkozásban fenn kívánta tartani. Kisfaludy a léte-sítendő színházzal is eredetileg a nemesi nemzet kulturális önállóságát kívánta alátámasztani, mellesleg pedig az ekkor már Pest-Budán az Akadémia, illetve Széchenyi István személye körül tömörülő ellenzéki írók, így öccse, Károly, Vörösmarty, Bajza és mások ún. Aurora-körével szemben egy lehetőleg konzervatív dunántúli ellen-intézményt létrehozni. Valaminő folytatását a különben nem értéktelen

*Elhangzott 1981. július 2-án, a balatonfüredi Magyar Játékszín megnyitásának 150. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepegen.

Keszthelyi Helikonnak, amelynek célja jó darabig Kazinczy nyelvújításának s általában a kulturális-irodalmi újításnak lefékezése, eltorlaszolója volt. Az alapítónak ez a törekvése azonban a megvalósítás során, szerencsére, mind kevésbé érvényesült: a születő új intézmény a maga bázis és fókusz voltával, szellemi kisugárzásával éppenséggel a reformer tevékenységnek vált további mozgatóerejévé. Többek között új és nagyfokú lökést adott a fővárosi állandó színjátszás, a Pesti Magyar Színház, a későbbi Nemzeti Színház megteremtésének.

Az ország akkori helyzetében szimbolikus jellegű volt az alkalom, amely a füredi játékszín alapításához a közvetlen indítást megadta: 1830-ban az a születte, avult fából készült tákolmány, amelyben az ideiglenes vándortrüppök előadásait tartották, megingott, összedőléssel fenyegetett, s a közönség menekülni kényszerült. Nagy volt tehát a kontraszt az ország mindegyik részéből összegyűlt, általában nemesi közönség és a deszkabodé között, valamint aközött, hogy az itt fellépő színészek napokat ettek, jó időben szalmán egy erdei juharfa alatt aludtak, záporosó idején pedig a kocsmasztalon húzták meg magukat.

Eötvös Károly, a Balaton vidékéért rajongó, jeles író örökítette meg századunk fordulóján visszatekintve az alapítás történetét. Az említett balesetet követően Kisfaludy Sándor egy üdülő társaságban pendítette meg először az állandó színház létrehozásának eszméjét. A körben, ahol tervét először kifejtette, olyan emberek vettek részt, mint Bezerédj István, a későbbi híres Tolna megyei országgyűlési követ, aki először tette lehetővé jobbágynak, hogy magukat megválthassák, továbbá Vigyázó Ferenc gróf, aki utóbb a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta a vagyonát, valamint kisjókai Szabó István révkomáromi gazdag fakereskedő. De hallgassuk meg az alapításról magát Kisfaludy Sándort: „... Az ott mulató hazafiak nagy keserűséggel láttuk, miként tengődik s nyomorog a magyar színjátszó társaság silány deszkakunyhóban, s miként vagyon az számkivetve önnön hazájában, midőn a német társaságok roppant palotákban kevélykedve lépdelnek, s a királyi városokat még jobban elnémetesítenék, ha még lehetséges volna. En hazafiúi mérges fájdalommban az ott lévő közönséget egy Füreden építendő játékszínre felszólítottam.”

Az elhatározást tettek követték. Az egyik ott üdülő vendég, Fülöp József veszprémi mérnök másnapra elkészítette a költségvetést és a felállítandó épület tervrajzát. Ógörög stílusú, oszlopos homlokzatú, jellegzetesen klasszicizáló épületet tervezett, négyszáz személyt befogadó képességgel, öltözőkkel, sőt néhány színészi lakással is. Az ára elképesztően nagy volt: 25 ezer forint, az idő tájt egy hatszáz holdas nemesi földbirtok ára. Meg is riadtak a tanácskozó nemesi spectabilisek. A közelben ülő kisjókai Szabó István, az említett komáromi kereskedő polgár ekkor odament, illendően bemutatkozott, s a következőket mondta: „... én adok hatvanhatezer zsindelet a legjavából, s Révkomáromból ideszállítom a magam költségen”. Példája másokra is hatott. Glázer uram, a vendéglős kivett a zsebéből tizenöt darab ezüst húszt, s letette Kisfaludy Sándor elé. Festetics László, Keszthely földesura, a híres Georgikon és Helikon alapítójának a fia hat óriási jón oszlopot faragtatott egy-egy kőből a színház számára. (A színházból e timpanont tartó hat oszlop ma is áll, jelenleg a Kiserdőben.) A legtöbbet mégis a nincstelen jobbágyok adták: csak a füredi jobbágyság száz igás és ezer gyalog ingyen napszámot végzett, de mellettük Arácsról, Balaton-Kisszöllősről, sőt még Alsóörsről is jöttek ingyen napszámok.

Kisfaludy Sándor fáradhatatlan agitációs és szervező munkájának eredményeképpen széleskörűen megindult a gyűjtés. Sikerült – s ez nem ment könnyen – a vármegye urainak támogatását is megnyernie, s a szolgabírák révén megyszerte gyűjtést kezdeményeztek, mely kiterjedt a szomszédos megyékre, Somogy, Vas, Veszprém és Győr birtokosaira is. Egész tisztes summa jött össze: 2194 forint és 30 krajcár. Sokat segített, hogy Füred földesura, a bencés rend káptalanja teljesítette a költő kérését, s ingyen telket adott a színház céljaira, majd a tihanyi apátság húszezer téglával és gerendával járult ehhez hozzá. Csak a bécsi kormány és a központi főhatóságok nem adtak semmit.

Az építkezés – az említett Fülöp József veszprémi mérnök vezetésével – nagy tempóval bontakozott ki. Szinte hihetetlen a források adata, hogy néhány hét alatt felépült – vajha mai színházépítkezéseink is csak félig ilyen ütemben haladnának! – a mai SZOT szanatóriumnak a Pantheont őrző folyosói helyén az új színház. Mutatós, méltóságteljes homlokzatú épület készült el, tetején kis toronnyal, tornácán órával, homlokzatán a következő felírással: *Hazafiság a nemzetiségnek!* Környezete vonzó volt, bejárata a Balaton felé esett. Sokat köszönhettek – a szervező Kisfaludyn kívül – Zala

megye egyes képviselői áldozatkész közreműködésének, köztük mindenekelőtt Deák Ferenc és testvére, Deák Antal, valamint Csányi László, a későbbi szabadságharc minisztere és mártíra, támogatásának. A megye megszabta: az épületben a színészek csak magyarul játszhatnak. Ezt készséggel teljesítették. Nem fogadták viszont el a pannonhalmi bencés főapátnak azt a kikötését, hogy a játékszín épületében udvarolni nem szabad. (Nehéz is a színházból kiparancsolni férfiak és nők természetes emberi vonalmát!) Annál is inkább így jártak el, mivel az alapítók a szabad társadalmi érintkezés egyik letéteményesének és fórumának szánták a színházat.

Kisfaludy Sándor irányításával – akit időközben Zala megye a színház főigazgatójának nevezett ki – megtalálták azt a szintársulatot is, amely alkalmas volt arra, hogy az állandó kőszínházban megfelelő módon képviselje a hazai színművészetet. Komlóssy Ferenc társulata volt ez, amelyik már tizenöt esztendeje járta előadásaival Zala megyét, s amelyből 1828-ban öt dunántúli megye, Győr, Sopron, Vas, Veszprém és Zala összefogása megeremtette az ún. Dunántúli Színjátszó Társulatot. A füredi színház már majdnem elkészült, amikor a megyék 1831 májusának végén megerősítették e társaság szabályait. Az ország egyre legjobb vándortársulata szerződött ide, olyan színészekkel mint Kántorné, Déryné Széppataki Róza, Lendvayné Hivatal Anikó, Bartha János, Fánecs Lajos, Hubenay Ferenc, Megyeri Károly, Telepy György, Pergő Celesztin és mások. Nekik volt köszönhető, hogy utóbb, a harmincas évek folyamán a füredi előadások eseményszámba mentek. A *Rajzolatok* 1836-os évfolyamában például a következő elismerő szavakat olvashatjuk: „... Komlóssy társaságában néhány tag találkozik, ki a középszerűséget (magyarországi értelemben) jóval meghaladja... Irántuk az egész fürdői közönség részéről szép részvét mutatkozott, mely őket folyvásti iparkodásra méltán lelkesítheti... Kisfaludy Sándor... személyes jelenlétével is buzdítá a színészeket, s budai színészeinket is érdeklő például említem, hogy azok Kisfaludy Károly vígjátékait gyakran s elég hatással, a közönség nagy meglepedésére adják.”

1831. július 2-án, illetve 3-án következett el a színház megnyitása. Azért tartottak két megnyitó ünnepséget, mert az első napon a nép számára rendeztek megnyitót – a jobbágyág egész csoportokban, papjaival az élen vonult fel –, a második alkalommal pedig a nemességnek. Az átalakuló idők jele volt az, hogy már a nép számára is átadták az intézményt, mint ahogyan az is, hogy még külön, elválasztva feudális osztálypárjától, a nemességtől. E megnyitókra Kisfaludy Sándor nacionalista eszméket hangoztató prólogust és *Nemzeti Éneket* is szerzett, melyet Komlóssy Ferenc színgazgató olvasott fel, illetve a társulat szólaltatott meg. Az ének *Titika* című regéje négy sorának átvételével kezdődött, s a nemzeti nyelv, az alkotmány és az uralkodó szokványos magasztalásával folytatódott. Bár mondanivalója eléggé vérszegény, a költő mégis szükségesnek látta kiadatni, s a megjelentek közt százával osztogatta a verset tartalmazó színes nyomtatványokat. A bevezetés után Karl Töpfer német drámaíró *Schein und Sein* című műve került színre *Magyar hölgy* címmel, Komlóssy magyartításában. A címszerepet Lendvayné Hivatal Anikó, a későbbi híres drámái színésznő alakította. A megnyitó előadáson nemzeti viseletben állt a színpadon az egész szintársulat, s Kántorné és Lendvayné, az együttes vezető női tagjai rózsákkal köszöntötték az alapítót, Kisfaludy Sándort.

A füredi színház addig virágzott, ameddig 1837 augusztusában meg nem nyílt Pest-Budán az oly régóta várt központi színházi intézmény. Ezzel a vállalkozással, mely egész évben játszott s Bajza József igazgatásával és Vörösmarty Mihály színikritikai támogatásával működött, a versenyt már nem állhatta. Tevékenységét sokkal szűkösebb feltételek közt kellett végeznie, mint amannak, s legjobb erőit is sorra elszívta a pesti intézmény. Ekkorra már megmutakoztak a gyors építkezés hibái, hiányosságai is: a színpad túlságosan magas volt, a közönség székek helyett padokon foglalt helyet, páholyok nem voltak, mint ahogyan sülyesztő, díszletek és technikai felszerelés sem. Az új idők nagy színésze, Egressy Gábor panasolta el ezt 1839-ben. E hiányosságokkal együtt is a füredi kőszínház még sok nyáron át szerzett örömet és okulást nyári nézőinek.

Érdemes különben tallóznatni abban a megsárgult füredi panaszkönyvben, ahová Egressy kritikai észrevételeit beírta. Kiténik belőle, hogy mit hiányolnak leginkább a fürdőhely vendégei: Petőfi jövőző színészbarátja például az itt feltalálható magyar nyelvű sajtó kis példányszámát is felelegeti, s ugyanezt kifogásolják más fürdőzők is. Kevés a magyar nyelvű újság és folyóirat Balatonfüreden – e visszatérő felszólamlás a harmincas-negyvenes évek fordulóján nemcsak a tájékozódás, a társadalmi problémák iránti érdeklődés fokozódását jelzi, nem csupán azt, hogy ez időre a politika már minden

másnál fontosabbá válik. Az időszéri társadalmi küzdelmek azért is vonzották Füred nyaralóit, mert a színház nézőterén és kiváltképp a bejárat előtt, a sétányokon igen gyakran találkozhattak azokkal az irányadó közéleti férfiakkal, akiknek nevétől visszhangzott az ország. Széchenyi, kinek Arácson volt villája, a felségsértési főbenjáró pör alá volt Wesselényi, továbbá Deák Ferenc, ki minden esztendőben legalább egy hónapot eltöltött itt, Kossuth, ki riporterként érkezett a füredi társaságba, sétálgattak e helyt, valamint az igencsak politizáló írók: Vörösmarty, Fáy András, Czuczor Gergely, Garay János és sokan mások.

A reformkor évtizedeiben Balatonfüred volt a nyári találkozóhelye mindazoknak, akik az időszéri közéleti, átalakulási kérdésekről feltűnés nélkül, a bécsi titkosrendőrség szeméitől lehetőleg elhúzódva kívántak eszmét cserélni. Itt volt az ország fővárosához legközelebb eső vidéki szénsavas fürdő, itt volt a Balaton csábító víztükrre, s itt volt – minek hallgatnánk el? – a jó bor vonzereje is. Mindehhez eleinte Bihari János, a híres primás húzta a talpalávalót. Ha az utazási idő mai szemmel nézve hosszúnak is tűnik, idejutni voltaképp nem volt már nehéz: a delizsánsz hajnali ötkor indult a pesti Tigris Szálló elől, s aznap este hét óra felé megérkezett Füredre. Már az első reformországyülés, az 1825-ben kezdődő előtt itt jött össze nyáron a követek egy csoportja az ország helyzetének megbeszélésére: Felsőbüki Nagy Pál, ekkor a rendi ellenállás vezéralakja, Deák Ferenc és bátyja, Antal, id. Pázmány Dénes, a reformkorszak híres diétai követe, 1848-ban a Honvédelmi Bizottmány tagja és mások. Ettől kezdve az országgyűléseken elhangzó reformjavaslatokat gyakorta itt tárgyalták meg először.

E kibontakozó politikai tevékenység áramában virágozik fel Füred. Erőteljesebb fejlődése már a XVIII–XIX. század fordulóján megindult: a polgárosuló vezető rétegek ekkor kezdtek tömegesen ráeszmélni a hely egyedülálló szépségeire és helyzeti előnyeire. Egyelőre a rendiségből adódó társadalmi megosztásnak megfelelően. A Balaton partján, közelebbről Keszthelyen tudvalevőleg először Festetics György, azaz egy gróf létesített kulturális irodalmi központot. A híres mezőgazdasági főiskola, a Georgikon, és 1817-től a helikoni irodalmi ünnepségek, melyeken Berzsényi, Kisfaludy Sándor, Dukai Takács Judit, Pálóczi Horváth Ádám, Pázmándi Horvát Endre, utóbb Kazinczy vettek részt, a nemzeti arisztokrácia tagjának voltak a gesztusai. Olyan kezdeményezések voltak ezek, melyek minden értékük ellenére sem veszélyeztették a fennálló rendet, a feudális abszolutizmus rendszerét. A nemzeti arisztokráciának e kulturális centrumától eltérően Balatonfüred már kifejezetten a polgárosuló köznemességnek és a nemesi értelmiségnek lett a központja, s e helyt már nemcsak a Dunántúl írói csoportosultak, hanem az egész országból, főként Pestről jöttek a literátorok: a politizáló írók és az írók is kiváló politikuskok.

Fürdőéletről az ő ide gyökerezésük előtt nem lehetett beszélni. Bél Mátyás, a XVIII. század úttörő földrajz- és történettudósa is 1734-ben még csak a savanyúvízkút alapján említi a községet. Kazinczy, aki 1789-ben látogat errefelé, „dísztelen”-nek találja Füredet, s „kiesen rüt”-nak Tihanyt. Ne csodálkozzunk ezen: sivár, elhagyatott vadonba érkezett, a parton elvadult nádat s mindenfelé mocsaras, lecsapolatlan vizet láthatott. Igaz: messziről látta ugyan Füred készülő első ékességét, a szentgyörgyi Horváth-család vendéghogadónak épülő, százkét szobás házát, a Balaton környékének legnagyobb copf stílusú, világi épületét. (Ma a bányászok üdülője.) Ennek építését azonban csak majd egy évtizeddel később fejezték be. A XVIII. század végén – XIX. század elején itt megforduló többi költő, Batsányi, Csokonai, Baróti Szabó, Virág, Berzsényi is legfeljebb a kút körül láthatott némi csoportosulást, eleven fürdőéletet nem. Fürödni, úszni, egyáltalán a nagyszerű vizet élvezni – mint azt a hely jeles tudósainak, Lipták Gábornak, Vajkai Aurélnak és Zákonyi Ferencnek műveiben olvashatjuk – 1821-től kezdtek a Balatonon az emberek – akkor is igencsak módjával. 1822-ben építették meg az első, hat kabinból álló fürdőházat. Zárt fabodék voltak ezek, melyeknek a tóra néző déli oldala volt csak nyitva, egyedül ezen át lehetett látni a vizet és a túlsó partot. Rádásul e kabinokba falócaikat helyezték el: strandolás helyett azokon ülhetett a vendég. A helyzet akkortól kezdődően változott meg, amikor 1836 nyarán Wesselényi Miklós Füredről átúszott Tihanyba. Ez olyan feltűnést keltett, a reformellenzék vezérét a parton olyan tömeg ünnepelte, hogy a nagy jelentőségű folyóirat, az *Athenaeum* is megemlékezett róla. Nemcsak sportbeli teljesítmény volt ez ugyanis: a fizikai erőn túlmenően a vállalkozó merészség, a viharokkal és veszélyekkel megküzdő akarat diadalát jelentette. Wesselényi Miklós úszása az egyéni hősiesség, a helytállás szimbólumává vált a kortársak szemében.

Igy lett a reformkori Balatonfüreden még az úszásból is szinte társadalmi tett. Megvolt tehát az indítéka annak, hogy a titkosrendőrség egyre-másra küldte a vendégekről a jelentéseket Bécsbe. Széchenyit éppúgy megfigyelés alatt tartották, mint Deákot, s ha a „legnagyobb magyar” házában estélyt rendezett, arról napok múltán szintén értesültek a császárvárosban. „... Mindenütt magyar láz és osztrák szidalom” – sopánkodik ezzel kapcsolatosan az ismeretlen besúgó. Jelentés ment arról is, hogy a *Szózat* költője mit mondott 1838 nyarán egy baráti társaságban. Eszerint Vörösmarty azt jelentette volna ki Füreden, hogy – idézem a jelentést – „... az ellenzéknek az a szándéka, hogy a következő országgyűlést a szólásszabadsággal, mégpedig a Lovassy- és a Kossuth-ügyre vonatkozólag kezdje; továbbá, hogy az országgyűlésből kizártakat válassza meg követnek, még akkor is, ha ennek következtében feloszlatnák az országgyűlést.” Szerencsés helyzetben vagyunk egyébként, mert más, hitelesebb forrásból – az Aurora-kör egyik érdemes tagjának, Bártfay Lászlónak a naplójából – is tudjuk, mivel töltötte a reformkor legnagyobb költője ez időben Füreden napjait. Egyfelől kétségkívül azzal, amivel a többiek: furdított, kávéháza járt, színházba ment, Tihanyaba kirándult, pihent. Másfelől viszont sorra találkozott az ellenzék különböző tagjaival, a kor liberális értelmiségének progresszív tényezőivel. Vörös Károly történész egész listát állít össze tanulmányában arról, hogy néhány nap alatt hány olyan emberrel találkozott itt a költő, aki gyanússá tette már magát az osztrák hatalom és a hazai reakció szemében. Hogy miről szóltak e megbeszéléseken, nem tudjuk. Vörösmartynak az *Athenaeum*-ban megjelent novellája, *A füredi szivhalászat* alapján azonban könnyen elképzelhetjük. Az elbeszélés nem tartozik a költő java alkotásai közé, de mint kordokumentum jelentős: az elején a szereplők, így az Amerikát járt magyar és itthoni barátai a tengerentúli ország haladásáról, a négerkérdésről, a magyarországi vidékek elmaradottságáról, a megújulás szükségességéről olyan nézeteket hangoztatnak, amelyek a költő személyes felfogását tükrözik, s amelyekhez hasonlóakat nyilván mások is megfogalmaztak az időben a füredi sétányokon. Idézek az elbeszélésből: „... A legszebb, a legvirítóbb tájakon nagy részint butaság s henyesség tanyáznak s a néptelen pusztákon egy-két büszke lak csúfolni látszik inkább, mint ékesíteni a falut, melynek nyomorú vaskóitól környékezve van... Magyarországi gyermekek, mely megvénült anélkül, hogy szenvedései hidegebbé, tapasztalásai okosabbá, s évei tiszteletesebbé bírták volna tenni. A két szélső korszak nem bír semmi egyebével, mint gyarlóságaival. Egy van, mi megmentheti: levetni balítéletek hieroglifáitól tarka bőrét; s megifjodni, mint a kígyó szokott, s talán még hosszú s boldog életű lesz.”

A negyvenes évek elejétől Balatonfüreden újabb váltás következik: immár nemcsak színhelye az ország társadalmi problémái megvitatásának, hanem arról is szó esik, hogy melyek a problémái, hiányosságai magának Fürednek és a Balaton helyzetének. 1842 júliusában Kossuth Lajos látogatott el ide. Azért jött, hogy riportban számoljon be lapjában, a *Pesti Hírlap*-ban a furdószezon érdekességeiről. *Caleidoscop* című helyszíni tudósításában már nem csupán lelkesedett a látnivalókért, hanem mélyrehatóan bírálta is az itt tapasztalható visszasságokat – mindenképp azt, hogy a közlekedés szempontjából egyáltalán nem aknázzák ki a tó víztükrét. Érdekes, hogy ezt előtte már egy angol utazó, John Paget észrevette, ki 1839-ben megjelent, hazánkról szóló útikönyvében szemünkre vetette – idézem szavait: „... Egy angol számára nehezen elképzelhető ilyen, a kereskedelem s a szórakozás szempontjából teljesen kihasználatlan tó. Azt hiszem, egyetlen kereskedő bárka sincs rajta, de bizonyos, hogy egyetlen vitorlánhajó sem található az egész tavon.” Három évvel később Kossuth szenvedélyesebben, nemzetet korholó keserűséggel fogalmaz. A Balatont „megátkozott holttenger”-nek nevezi, s így kiált fel: „... 20 mérföldnyi síma út, nagyobb, mint némely vármegye, mint némely fejedelemség, s a honnak legszebb vidéke által körítve, s rajta mégis egyetlenegy hajó sem libeg, kivéven talán a füredi séta ladikot, vagy egy nyomorult halászcsonakot. Volna csak másutt e tó, amarra nyugat felé, s virító városok körítenék, s fűrgő gőzösök ünnepelnék rajta az emberész diadalát; nálunk! hacsak egy bogarászó fecskecsoport nem röpked fölötte, élettelen s henyé, mint egy roppant sir. Mi isten átka van e nemzeten?” Emellett a néptribun a Füreden tapasztalható társadalmi elkülönülést, az osztálytagozódás kirívó megnyilvánulásait is felrója az itteni közönségnek, a nemesi pöffeszkedést, a polgársággal szemben támasztott idegenkedést.

Szavának lett fogamatja. Méghozzá legfőbb politikai ellenfelénél: Széchenyinél. A hazai polgárosodás úttörője, mint annyiszor, e közlekedési ideában is meglátta a lehetőséget, s 1846-ban újabb nemzetébresztő röpíratban fordult a hazai közönséghez. *Balaton-i gőzhajózás* címmel a tőle megszokott

képteremtő erővel és agitatív lendülettel varázsolta az olvasók lelki szemei elé a hajózás balatoni meghonosításában rejlő kedvező esélyeket. Széchenyi örökmozgó szelleme ipart, szénbányászatot, gépeket, gyárat, lecsapolást, mocsarak kiszáritását, a budapestiek által létesítendő üdülőket álmodik a gőzhajózás révén a Balaton partján, s ugyan mondhatja-e valaki, hogy ezek az álmok hiábavalóan peregték el? 1846 áprilisában a megalakult Balatoni Gőzhajózási Társaság örökös elnökének őt választották meg, s néhány hónap múlva, szeptemberben, a „legnagyobb magyar” születésnapján már fel is avatták az első balatoni gőzöst. Méltán áll itt a szép füredi parkban Széchenyi István szobra, talapzatán azzal a ma is időszerű mondással, amelyet éppen ebben a röpiratában vetett papírra: „Munkafáradt ember, ha a Balaton víztükrét meglátja, új életkedvet érez ereiben csörgedezni.” A menetrendszerű gőzhajózás 1847 májusában indult meg Balatonfüredről. Az első gőzöst a füredi színház nemrég elhunyt alapítójáról *Kisfaludynak* nevezték el. Az irodalom képviselői e nagy esemény megünnepléséből sem maradtak ki: Garay János, Vörösmarty híve az elsők közt utazott végig a Balatonon, s elragadtatott epigrammában énekelte meg az elemeken aratott újabb hazai diadalt. Említsük meg azt is, hogy ő az első lírikusunk, aki 1848-ban egész verseskönyvvel áldozott a tó szépségeinek. (*Balatoni kagylók.*)

S mivel töltötték idejüket a vendégek a politikán, a színházlátogatáson és a vízkúrán kívül? Többnyire azzal, amivel ma: fürödtek (a tóban, bizony, egyelőre csak óvatosan), korzóztak a hársfák alatt, élvezték a remek természeti adottságokat, a szerelem édességét – egy szóval az életet. Az egykori források színváltóan megörökítik mindezt. Az egyik arról számol be 1834-ben, hogy a savanyúvizes kútnál hogyan sereglenek össze a gyógyulni vágyó emberek, mint hűsölnek, tereferélnek és játszanak a közelben elhelyezett padokon. Másik kútfőnk 1837-ben hangsúlyozza: a kút annyiban is központja a füredi társaséletnek, hogy környezetében a legkülönbélebb rendű és rangú emberek vegyülnek, diskurálnak, hallgatják a zenekarokat. Tűzijátékokról, a tavon rendezett éjjeli vigasságokról s főleg a híres táncmulatságokról, az Anna-bálokról szólnak még leginkább a híradások, s kivétel nélkül megegyeznek a fürdőhely panorámájának és passzióinak magasztalásában.

Lipták Gábor írt érdekes tanulmányt arról az angol utazóról, akinek útirajza különleges színfoltot jelent a korabeli Füredről szóló kútfők között. Említettem már John Paget nevét, aki 1835-ben járt nálunk, s oly jól érezte magát, hogy hazánkban telepedett le. Elsősorban egy ritkaszép és szellemes magyar nő vonzotta ide. Wesselényi Polixéna, az árvízi hajós unokahúga és szellemi neveltje, akit később el is vett feleségül. Paget-nek, 1849-ben Bem tábornok honvédtisztjének a szerelem mellett szintúgy kedvére volt tájaink a szabadság kibontakozó szelleme, a reformmozgalmak légköre. S mi az, ami elbűvöli a távoli szigetország szülőttjét a Balaton partján? Főképpen maga Füred, amelyet „elragadó”-nak nevez, a romantikus lelkeknek való táj, az általa „kellemes”-nek minősített társaság, a sokféle szórakozás. Ebben egyezik a fürdőhely hazai krónikásaival. Különbözik viszont tőlük abban, hogy mily rajongással számol be az itt látott nemzeti táncról, melyet a legkifejezőbbnek nevez a valaha látott táncok között, s még inkább a magyar nők szépsége iránti önfeléd hódolatában. Lelkesedve írja le, hogy annyi szép hölgy vonult fel a füredi bálon, hogy az még Magyarországon is ritkaság.

Bízást elmondhatjuk, hogy a balatonfüredi nyarak a reformkorban sok mindent magukba sűrítettek azokból a pozitívumokból, amelyek ez időben jellemezték az ország felgyorsuló fejlődését. Korszakunk kezdetén még a nemesi szokások, a patriarkális életmód jegyében gyűltek Füred fái alatt az úri közönség, a negyvenes években viszont már a kereskedők, polgárok, a rendiségen kívül álló tömegek társadalmi befogadásáért emel szót a *Pesti Hírlap* zseniális szerkesztője. 1820 körül egy-egy lélekvesztő ha imbolyog a gyönyörű tavon, 1847-ben viszont már gőzhajó szállítja az utasokat és az árucikkeket. A húszas évek végén még nincs színház Balatonfüreden, egy évtizeddel később pedig már szükségtelemmé is kezd válni a pesti teátrum tevékenysége következtében. Negyedszázad alatt mélyrehatóan átalakult az élet és a művészet valósága, s e folyamatban a füredi fák alatt felhangzó gondolatok, eszmék is számottevő szerepet játszottak.